

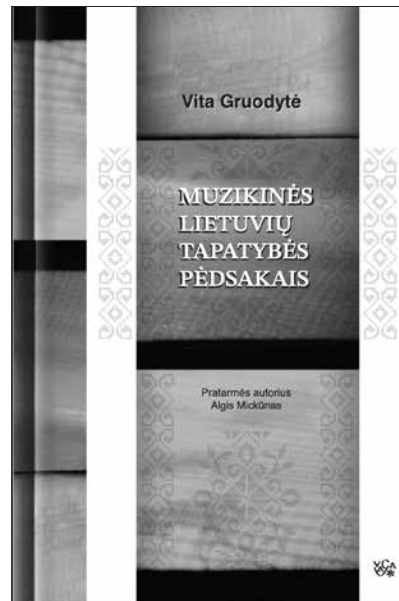
Gabrielius Simas SAPIEGA

Vitos Gruodytės monografija „Muzikinės lietuvių tapatybės pėdsakais“

Vita Gruodytė – aktyvi lietuvių muzikologė, kurios indėlis į Lietuvos muzikinės kultūros tyrinėjimus gan svarbus: ji daugelio mokslinių straipsnių autorė, tyrinėjanti tautinės muzikos sąmonės ir kompozicinės idėjos lauką, dalyvaujanti tarptautinėse konferencijose kaip lektorė, parengusi ne vieną interviu ar išvertusi labai svarbių muzikinių tekstų, supažindinančių Lietuvos muzikologus ar besidominčius muzika su esmingiausiomis muzikos koncepcijomis. Vienas naujausių autorės veikalų – „Muzikinės lietuvių tapatybės pėdsakais“ (2024). Tai monografija, kurioje nagrinėjama lietuviškosios muzikinės tapatybės raida nuo archajinių ištakų iki šiuolaikinės muzikos kultūros.

Gruodytės indėlis į tyrinėjamą temą nenuneigiamas. Tai liudija ir jos parengtos publikacijos: „Modernizmas ir tautinis identitetas: lietuviškojo serializmo ypatumai“ (2011), „Between national identity and musical modernity“ (2008), „L'exotisme de la musique lituanienne: d'hier à aujourd'hui“ (2004), „Semiotics of rituals: from the „pagan“ ritual to the „urban“ ritual“ (2002). Taip pat reikšmingą vietą užima ir Gruodytės parašyti skyriai kolektyvinėse muzikos tyrimų monografijose: „Lietuva tarp Rytų ir Vakarų“ („Nailono uždanga“, 2018), „Epistemologinis žvilgsnis į korespondenciją: tyli intymių sferų istorija“ („Nailono uždanga“, 2018), „Nepriklausomybės laikotarpio muzikinis diskursas“ („Garsinės utopijos“, 2023), „Nuo muzikos teatro prie operos be teatro“ („Garsinės utopijos“, 2023). Todėl viena reikšmingai galime teigti, kad Gruodytė yra nuodugniai ištyrinėjusi ir šiandien vis dar gilinasi į tautinės sąmonės muzikoje diskursus, teikia profesionalias ir vertingas įžvalgas muzikologiniame Lietuvos ir užsienio kontekste.

„Muzikinės lietuvių tapatybės pėdsakais“ yra aktualus ir unikalus darbas. Jo aktualumą galėtume pagrįsti vis dažniau pasirodančiomis monografijomis ar moksliniais straipsniais, kuriuose išskirtinai tyrinėjamas tapatybės ar identiteto klausimas. Žinoma, čia būtų galima minėti ne vieną straipsnį ar studiją, kurioje tyrinėjami atitinkami reiškiniai, bet tai tik paliudija Gruodytės monografijos aktualumą. Pirmieji mėginimai, ieškant lietuvių modernistinės tapatybės, aptinkami Gražinos Daunoravičienės-Žuklytės monografijoje „Lietuvių muzikos modernistinės tapatybės žvalgymas“ (2016). Nors abi knygos savo užmoju gali būti laikomos tapačiomis, drįstu teigti, jog taip nėra. Gruodytės monografija pasižymi unikaliu, asmenišku ir autentišku lietuvių

Vita Gruodytė.
Muzikinės lietuvių tapatybės pėdsakais. Vilnius: Vaga, 2024. 472 p.

muzikinės kultūros pažinimu. O svarbiausia – taip parašyta knyga prieinama ne vien muzikams, bet ir paprastam skaitytojui, kuris domisi muzika. Taip pat drįsčiau teigti, kad Gruodytė pasiekė tai, kas sunkiau įveikiama muzikologams: monografija turi tendenciją skatinti nemuzikų domėjimąsi muzikos reiškiniais. Knygos indėlis į lietuvių muzikinės kultūros rašytinius šaltinius, conceptualų ir apibendrinantį asmeninį muzikos suvokimą yra gyvybiškai svarbus.

Teminis monografijos laukas aprėpia lietuviškos muzikinės tapatybės formavimąsi istoriniame, kultūriniame, ideologiniame ir estetiniame kontekstuose. Analizuojama, kaip tradicinės liaudies muzikos, dainų, sutartinių ir mitologinės pasaulėžiūros elementai susipynė su modernizmo, postmodernizmo ir šiuolaikinio garso meno tendencijomis.

Gruodytė knygą skirsto į atitinkamus didžiuosius skyrius: „Ideologinis kontekstas“ – Lietuva tarp Rytų ir Vakarų, „liaudies“ muzikos politikos, sovietinės ir posovietinės paradigmos; „Teorija ir praktika. Tautiškumas ir modernizmas“ – tautiškumo, modernizmo ir avangardo sąveikos, lietuviškojo serializmo ir dodekafonijos analizė; „Mitologinis turinys“ – muzikinio teatro, sutartinių ir mitologinių simbolių reikšmės; „Endogeninis sinkretizmas: Mikalojus Konstantinas Čiurlionis“ – Čiurlionio meninės, filosofinės ir etninės idėjos; „Sprogimas ir išlaisvinimas“ – festivaliai, „Fluxus“, eksperimentinė muzika, postmoderni

raiška; „Rimta versus nerimta kultūroje“ – operetės, naujosios operos ir performatyvumo aspektai; „Iš pabaigos į pradžią“ – grįžimas prie ištakų, archetipiniai muzikos kodai.

Knygoje yra platus Algio Mickūno įvadas „Archajinis pasaulis“. Todėl juntama stipri Mickūno filosofijos įtaka: archajinio pasaulio samprata, *archē* kaip pirmaprādė dimensija. Pasitelkiamos ir kitos teorinės perspektyvos: analizuojama, kaip lietuviškos sutartinės, dainos, mitiniai vaizdiniai ir natūralios kalbos melodijos formuoja tapatybę, o muzika suprantama ne tik kaip menas, bet ir kaip pasaulio suvokimo būdas. Knygos aktualumas pagrįstas muzikologijos, etnomuzikologijos, filosofijos, kultūrologijos ir semiotikos jungtimi. Taip pat aprėpiama postmodernizmo evoliucija, čia svarbiausiu elementu tampa garsas kaip kultūrinės tapatybės ženklas. Tačiau išryškėja ir idėja, kad lietuviškos tapatybės esmė – ne gryna tradicijų rekonstrukcija, o gyvos, besikeičiančios tradicijos.

Kai kurie autorės tekstai tam tikra dalimi buvo publikuoti, bet monografija atitinka visus keliamus reikalavimus, kurie apibrėžia senojo teksto reintegracijos principus naujajame. Taip pat pravartu išskirti unikalius knygos poskyrius: „Moteriška sutartinių muzika“, „Šlubčiojantis sutartinių žingsnis“, „Lytis kaip migruojanti kategorija“, „Saulės kryžiaus palindromas“ ir t. t. Ne ką mažesnę vietą užima dar nepakankamai apžvelgti šių dienų kontekstai. Jie kuo puikiausiai atskleisti skyriuje „Sprogimas ir išlaisvinimas“. Autorė nuosekliai ir profesionaliai visus šiandienos muzikos reiškinius kontekstualizuoja, suteikia jiems prasmę, kuri dažnam atitinkamos muzikos ar performansų klausytojui ir žiūrovui gali būti tinkamai neatskleista muzikologijos straipsniuose ar recenzijose.

Monografija pasižymi ne vienu dėmesio vertu aspektu lietuviškosios muzikologijos kontekste ir dėl to tampa dar aktualesnė. Tai plati ir tarpdisciplininė prieiga (autorė jungia, kaip minėta, muzikologiją, etnomuzikologiją, filosofiją, semiotiką, kultūrologiją, literatūrologiją ir net vizualiuosius menus; muzika nagrinėjama ne tik kaip estetinė praktika, bet ir kaip kultūrinė, socialinė, mitologinė ir filosofinė dimensija), istorinė gylio ir aktualumo dermė (nuosekliai apžvelgiama lietuviškos muzikos raida nuo archajinių sutartinių ir mitologijos iki postmodernizmo ir šiuolaikinės „garsinės tapatybės“; parodoma, kad archajinės šaknys yra ne tik muziejinė praeitis, bet ir gyvas, kintantis kultūrinis išteklius), Mickūno filosofijos integracija (pratarmė ir konceptualus archajinio pasaulio bei *archē* suvokimas sudaro gilesnį filosofinį pagrindą; tai išskiria knygą iš įprastų muzikologijos studijų, suteikia jai ontologinį, fenomenologinį kontekstą), aiški struktūra ir sistemingumas (septyni skyriai leidžia nuosekliai sekti tapatybės transformacijas: nuo ideologinio konteksto, per modernizmą, mitologiją, Čiurlionį, festivalių erą, naująją operą iki postpostmodernizmo; kiekvienas skyrius turi savo teminę logiką, bet kartu kuria vientisą naratyvą), naujas požiūris į lietuvišką muziką

(atskleidžiama, kad lietuviška muzika neturėtų būti matoma tik kaip folkloro ar nacionalinės mokyklos išraiška – ji sąveikauja su globaliomis modernizmo, postmodernizmo, „Fluxus“ tendencijomis; pabrėžiamas „rimtosios“ ir „nerimtosios“ kultūros, operos, kabareto, naujosios operos ir performanso dialogiškumas). Pažymėtina etninės tradicijos interpretacija šiuolaikiniame kontekste (sutartinės, liaudies dainos ir mitologija interpretuojamos ne tik kaip paveldas, bet kaip gyvi kodai, galintys transformuotis į šiuolaikinę muziką (pvz., Kutavičiaus kūryboje ar performansuose); tai leidžia parodyti tradicijos gyvybingumą, o ne tik jos archajiškumą), kritinis požiūris į ideologijas (analizuojama, kaip muzika veikė ir buvo veikiamas skirtingų politinių bei kultūrinių režimų (sovietmečio, nepriklausomybės, globalizacijos). Taip pat knygoje matomas kritinis santykis su europocentrizmu, kolonializmu, postmodernizmo sklaida, garsinės tapatybės aktualizacija (išryškinama paradigminė slinktis nuo „muzikos“ prie „garso“, atliepanti XXI a. meno, technologijų ir rinkodaros realijas; tai labai modernus ir tarptautinėje (pasaulio) muzikologijoje aktualus žvilgsnis), meno ir filosofijos kalbos gyvumas (tekstas nėra sausas akademinis – jame juntama poetika, metaforiškumas, įkvėptas rašymo stilius; tai padaro knygą patrauklią ne tik mokslininkams, bet ir platesniam kultūros laukui).

Kaip jau minėta, didžioji dalis knygos yra išskirtinai autentiška muzikos reiškinių patirtis. Šią monografiją būtų galima pavadinti Gruodytės ilgamečių tyrinėjimų ir intymų susitikimų su šiais reiškiniais apibendrinimu, dienaoraščiu. Atitinkamas rašymo stilius ar prieiga prie tyrinėjamo objekto tampa vis populiariesni užsienio tyrėjų kontekste. Todėl kaip recenzentas teigiū, kad ši monografija užpildys tuščią mūsų muzikos tyrimų sritį, į kurią daugelis formaliųjų pažiūrų muzikos tyrėjų nesiryžta gilintis. Žinoma, monografijoje gausu ir „sunkiosios muzikologinės artilerijos“, bet ji kuo puikiausiai atsveria ir autorės išradingai pasirinkta mitologizmo idėja.

Tačiau esama ir diskutuotinų aspektų. Jokiu būdu nereikėtų pamiršti, kad kritika yra vienu metu objektyvus ir kitu metu – subjektyvus reiškinys. O diskutuoti ir išsakyti kritiką – vienas svarbiausių monografijos vertės įrodymų, pakeliant atliktą autoriaus darbą į dar didesnę vertės lauką.

Didelis teminis diapazonas – mažesnis gilumas (knyga aprėpia labai platų lauką: nuo archajinių sutartinių iki šiuolaikinio garso meno, nuo ideologijos iki Čiurlionio). Dėl tokios aprėpties kai kurios temos išnagrinėtos fragmentiškai arba apibendrintai, be detalių muzikologinių analizių (pvz., modernizmo kūrinių struktūrinės analizės). Krinta į akis ir tarpdisciplininis kalbos sudėtingumas. Autorė jungia muzikologiją su filosofija, semiotika, kultūrologija; tai suteikia gylio, bet gali tapti pernelyg hermetiška nespacialistui. Kai kur filosofiniai ekskursai (pvz., Mickūno archajinio pasaulio interpretacijos) užgožia pačią muzikos analizę. Monografija pasižymi ir problemiška empirine atrama (nors knygoje

remiamasi istorine, kultūrine ir filosofine analize, trūksta platesnių empirinių duomenų: klausymosi tyrimų, statistikos apie publiką, sociologinių apklausų; muzikinės tapatybės klausimas šiandien glaudžiai susijęs ir su socialinėmis praktikomis, bet šis aspektas knygoje mažiau išryškintas). Išryškėja stiprus interpretacinis subjektyvumas (tekstas dažnai balansuoja tarp mokslinės analizės ir poetinio-eseistinio stiliaus; tai suteikia įtaigumo, bet kartu silpnina akademinį neutralumą, interpretacijos tampa labai asmenišką, mažiau verifikuojamą).

Stinga tarptautinio konteksto – lietuviška muzika analizuojama daugiausia per nacionalinius procesus, o lyginimas su kitų šalių muzikinės tapatybės tyrimais, pvz., latvių, estų, lenkų, suomių, galėtų praplėsti perspektyvą. Kai kur pasigendama tarptautinės muzikologinės diskusijos integracijos. Akivaizdus diskurso disbalansas tarp skyrių – kai kurie skyriai, pvz., apie Čiurlionį ar Kutavičių, parašyti išsamiai ir gyvai, o kiti, tarkime, apie operetę, postmodernią festivalių kultūrą, atrodo labiau schematiški; tai gali sukelti įspūdį, kad dėmesys autoriams ar temoms paskirstytas ne visai proporcingai. Gausu teorinių sąvokų, kurios nuosekliai neišaiškinamos – pasitelkiama daug sudėtingų terminų (*archė*, peras, oralinė dimensija, postpostmodernizmas ir pan.); kai kurie jų lieka ne iki galo paaiškinti, ypač skaitytojui, nepratusiam prie filosofinės muzikologijos. Silpnėsnė vizualinė-muzikinė analizė (nors knygoje gausu iliustracijų, daugiau dėmesio skiriama tekstiniam diskursui; pati muzikos garsinė, struktūrinė analizė (ritmika, melodika, harmonija) nėra pakankamai detali – labiau orientuojamasi į kultūrinį ir filosofinį interpretavimą).

Knygos stiprybė yra jos conceptualumas ir tarpdiscipliniškumas, o silpnybė – kartais dėl to pritrūksta muzikologinio konkretumo ir tarptautinio palyginamojo konteksto. Ji įtaigi kaip kultūrinės refleksijos veikalas, bet mažiau kaip griežtai empirinis muzikologijos tyrimas. Todėl labai sunku vertinti tokio pobūdžio monografiją. Viena vertus, tikimasi visiškai mokslinio darbo, kita vertus, laukiama didesnės žodžio dėstymo laisvės, kad tokie darbai būtų prieinami

plačiajai visuomenei. Tad ir kiekviena šio leidinio recenzento pastaba yra transformatyvi, ji daugeliu atvejų priklauso nuo konteksto: vertinant vienu aspektu, neigiama, vertinant kitu – teigiama.

Nors daugeliui knygos pabaiga galėtų užkliūti, čia norėčiau apginti jos autorę. Pabaigos skyriaus neišbaigtumas atspindi pagrindinę Gruodytės mintį ir mąstymo kryptį, t. y. visi reiškiniai perteikiami kaip nenutrūkstami ciklinio laiko tėkmės permąstymo, personifikacijos ir įkūnijimo naujuose kontekstuose procesai. Tai tarsi neišbaigiamas, bet uždaras ciklinis laiko tėkmės ratas. Todėl atitinkamai atvira pabaiga, tam tikras neišbaigtumo jausmas, paskatins skaitytoją susidaryti savo prielaidas ir atnaujinančias išvalgas. Dėl šios priežasties autorės knyga yra neįkainojamas darbas muzikos tyrimų lauke, kur publicistinis rašymo stilius, asmeninės suvoktys tampa autentišku pašamoniniu autorės susitikimu su skaitytoju. Nors knygoje atskleidžiamos Gruodytės idėjos yra labai deklaratyvios, kai kuriais atvejais pateikiamos be aiškios ir mokslinės argumentacijos, o dar dažniau – vienpusės, tai nevirsta teksto trūkumu. Skaitytojas yra skatinamas diskutuoti, ginčytis, nesutikti ir ieškoti savo asmeninės suvokties. Manychiau, to autorė ir siekė: paskatinti kritinį skaitytojo mąstymą, siekį ieškoti ir labiau domėtis savo tautinio identiteto palikimu, jo atspindžiais asmeninėje, emocinėje sąmonėje, parodant galimas prie to prieigas ir būdus.

Atitinkamai įvertindamas knygos turinį, užmojų ir siekius, rekomenduoju šį leidinį muzikologijos ar muzikos žinovui, taip pat muzika ir lietuvių muzikine kultūra besidominčiam skaitytojui. Knygos teorinė bazė yra įspūdingai plati ir kūrybiška. Nors kritinės distancijos ir hierarchizavimo trūksta, autorė drąsiai jungia lietuvišką tradiciją su filosofiniais ir mitologiniais šaltiniais, siūlydama naujų išvalgų, kartais net rizikuodama per daug pasikliauti autoritetų „autoritetiškumu“, o ne jų vidine analitine verte. Paminėtina, kad tai nenuneigia šio darbo vertės ir aktualumo, o svarbiausia – skatina tolimesnius tyrimus, išlaisvinant muzikologinį diskursą iš formalistinių gnaužtų.